

## מבוא

שני המרכזים היהודיים הגדולים והחשובים הקיימים כיום בעולם הם ישראל וארצות הברית. ואולם פני הדברים היו שונים לחלוטין בשני העשורים האחרונים שקדמו למלחמת העולם הראשונה. מספרם של יהודי ארץ ישראל הגיע ערב פרוץ המלחמה לכשמונים וחמישה אלף, שלא כמו בארצות הברית, שאליה נקבצו ובאו בתקופה המקבילה קרוב לשני מיליון וחצי יהודים, רובם המכריע ממזרח אירופה ומיעוטם ממערב אירופה ובעיקר מגרמניה. המחקר המוגש בספר זה בוחן את מערכת היחסים שבין יהודי ארצות הברית ובין היישוב היהודי בארץ ישראל הלכה למעשה בשנים 1897–1918, מראשית הפעילות הציונית המדינית ועד תום מלחמת העולם הראשונה. אין הוא עוסק בציונות האמריקנית בפני עצמה ולא בהתפתחויות שחלו בה, אלא מתחקה על גישתם האידיאולוגית של מגורי יהדות ארצות הברית לארץ ישראל והיחס בינם לבין מעשיהם בפועל.

המחקר נותן לראשונה תמונה שלמה, מקיפה ויסודית מנקודת ראות כוללת של הקשרים שבין יהודי אמריקה וארץ ישראל בתקופה מכוננת בתולדות היישוב, המסכמת את שנות הדור הראשון של המפעל הציוני ההתיישבותי בארץ ישראל. תקופה זו חתמה ארבע מאות שנים של שלטון עות'מאני בארץ ישראל, ומציינת פרק זמן שבו יהודי ארצות הברית היו התפוצה היהודית היחידה שהייתה מעורבת בעשייה ובאירועים בארץ ישראל. בספר אני בוחן את מאפייניה, קשריה וייחודה של מערכת היחסים שכוננה בין שני ריכוזי היהודים הללו, יחסים שמצד מאפייניהם לא היה להם את ורע בין היישוב בארץ ישראל לבין תפוצה יהודית אחרת, יחסים שאפשר למצותם עד תום רק בעזרת המקורות האמריקניים.

נושא זה לא נחקר עד כה ולא נכתב עליו דבר, לא בעברית ולא באנגלית. זה עיקר החידוש בספר זה. מחקר אחד ויחיד נכתב בעברית בידי אביתר פריזל על ראשית התנועה הציונית באמריקה בתקופת דיונונו, והוא עוסק רובו ככולו בהתפתחויות שפקדו את התנועה הציונית בארצות הברית מאז ייסודה,

ובקורותיה בתקופה הראשונה.<sup>1</sup> באותו נושא, פחות או יותר, בהדגשים שונים במקצת ובפריסת תקופות מאוחרות יותר, עוסקים גם חיבורים מרכזיים אחרים שכתבו על התנועה הציונית בארצות הברית חוקרים יהודים אמריקנים. מחקרו של יונתן שפירו על הנהגת התנועה הציונית בארצות הברית מגיע עד אמצע שנות השלושים של המאה העשרים;<sup>2</sup> חיבורו של מלווין יורופסקי על הציונות האמריקנית מהרצל ועד תקופת השואה;<sup>3</sup> וספרה של נעמי כהן על האמריקניזציה של הציונות האמריקנית.<sup>4</sup> כל אלה עוסקים בהתפתחויות בקרב התנועה הציונית בארצות הברית, בעימותים אידיאולוגיים בין תומכי הציונות לבין המתנגדים לה ובמעמדה בקרב יהודי אמריקה. אבל אף אחד מהם אינו מייחד דיון משמעותי לקשר עם ארץ ישראל בתקופת דיוננו, בשלהי השלטון העות'מאני.

מחקרי שונה אפוא לגמרי בהדגשיו משום שהוא מתמקד בבחינת מהות הקשר לארץ ישראל וליישובה, שלא כמו מחקרו בעברית של פריזל, והחיבורים באנגלית, שכולם, כאמור, מתרכזים בזירה הציונית האמריקנית. ארץ ישראל, מעמדה ומקומה וההתייחסות אליה היא שעומדת במרכז מחקרי, והיא שעוברת כחוט השני בין כל פרקי הספר שעוסקים כולם במעורבות, בקשרים ובזיקה שבין יהודי ארצות הברית לבין היישוב בארץ.

עובדה ייחודית חשובה נוספת הנוגעת במישרין למחקר היא, שכמעט על כל האישים המרכזיים בקרב יהדות אמריקה במגזר הציוני והלא ציוני נכתבו ביוגרפיות, ואחדים גם כתבו אוטוביוגרפיות. על וייז נכתבו חיבורים אחדים והוא עצמו כתב אוטוביוגרפיה. על שיף, על רוזנוולד ועל מאגנס נכתבו, על כל אחד, שתי ביוגרפיות; על מאק ופרידנוולד נכתבה ביוגרפיה, על כל אחד. על מורגנטאו נכתבה ביוגרפיה בידי נכדו, והוא עצמו כתב אוטוביוגרפיה ועוד ספר זיכרונות. על מרשל ועל אדלר פורסמו שני כרכים של לקט מסמכים והרצאות שלהם, ובשנת 2013 ראתה אור ביוגרפיה על מרשל, שנכרכה בעליית האתניות היהודית באמריקה. על אוסקר שטראוס נכתבה ביוגרפיה והוא כתב אוטוביוגרפיה; ועל לואי דמביץ ברנדייס (Brandeis) פורסמו כרכי התכתבותו הכללית ועם משפחתו, וביוגרפיה שהופיעה בשנת 2016. עלתה על כולם הנרייטה סאלד, שעליה נכתבו

- 1 פריזל, התנועה הציונית בארצות הברית.
- 2 שפירו, הנהגת ציוני אמריקה.
- 3 יורופסקי, הציונות האמריקנית מהרצל ועד השואה.
- 4 כהן, האמריקניזציה של הציונות.

שלוש ביוגרפיות, אף כי ברמות שונות, ובכלל זה גם קטעי יומן ולקט מכתבים, ובשנת 2019 אף ראתה אור ביוגרפיה בעברית. כל האישים הללו היו בקשר כלשהו עם ענייני ארץ ישראל לאורך התקופה, מי יותר ומי פחות.<sup>5</sup>

המשותף לכל הביוגרפיות, שאף על פי שרובן בגדר חיבורים מדעיים, הם מתמקדים בפעילותו ובמעורבותו הציבורית הכוללת של מושא המחקר בזירה האמריקנית, ורק חלק מצומצם מאוד נוגע לארץ ישראל. יתרה מזאת, המידע המצוי בכל אחד מהחיבורים הללו על ארץ ישראל הוא חלקי בלבד מצד הארת כל תמונת הפעילות, מה גם שהוא לוקה לעתים בחסר בהיעדר יכולת לבחון אפילו את כל צדדי הפעילות שהאישיות הייתה מעורבת בה מפני שהיא לא הייתה האישיות היחידה הקשורה לתוכנית או לפרויקט או לתחום מסוים. לא זו בלבד אלא שהחוקר הביוגרף, שמטרתו העיקרית הייתה כאמור להקיף את כלל פעילות מושא מחקרו, לא שקע בערימת המסמכים העוסקים במעורבות כלשהי בענייני ארץ ישראל כדי למצותה עד תומה, משום שהאישיות המסוימת עסקה כאמור במגוון רחב של נושאים ועניינים.

היוצא דופן מכולם הוא נתן שטראוס, שראוי לכנותו "הנדיב הציוני" משום שהשקיע סכומים נכבדים במפעלים אחדים בארץ, בלא שותפים אחרים. דווקא עליו לא נכתב כמעט דבר חוץ מרשימה קצרה, עם פטירתו, בשנתון הוועד היהודי האמריקני.<sup>6</sup> לא בכדי העריכה נעמי כהן, ההיסטוריונית היהודית האמריקנית, שאם יימצא ארכיונו הוא יהיה בגדר "מציאה".<sup>7</sup> ארכיון אמנם לא מצאתי, אבל עלה בידי לאתר כמות חשובה של מקורות ראשוניים המאירים את צדדי מעורבותו וגישתו כלפי ארץ ישראל.

גם אם עשו כותבי הביוגרפיות האלה את מלאכתם ביסודיות – על אף ההסתייגויות שצוינו – עדיין לא הוצגה מעולם תמונה כוללת של הפעילות והמעורבות של יהודי אמריקה בנעשה בארץ ישראל. בקעה זו הניחו לי להתגדר בה. במחקרי נכנסתי בעובי הקורה של כל צדדי האירועים והפרשיות והשתמשתי במקורות ארכיוניים ראשוניים רבים מאוד שלא השתמשו בהם עד כה. ועוד זאת: גם כשהשתמשתי במקורות שמצויים כבר במחקרים, בחנתי את המידע שבהם

5 רשימה מלאה של החיבורים מופיעה ברשימת המקורות והקיצורים הביבליוגרפיים שבסוף הספר.

6 דה סולה, "נתן שטראוס".

7 מכתב נעמי ו' כהן אל המחבר, 9 במרס 1983.

לצד שאר המסמכים שמצאתי בארכיונים, ורק בדרך זו יכולתי להגיע לראייה שלמה, מאוזנת ומדויקת של ההתרחשויות.

הספר מורכב משני חלקים עיקריים. הפרקים בחלק הראשון עוסקים בתפיסת ארץ ישראל בזירה האמריקנית:

הפרק הראשון מתחקה על הצדדים האידיאולוגים הנוגעים למעמדה ומקומה של ארץ ישראל בתפיסותיהם ובהשקפת עולמם של מגזריה השונים של יהודי ארצות הברית: הציונים, האנטי-ציונים והלא ציונים. ענייני היהודים בהשפעת העימותים שבין הציונים ומתנגדיהם על היחס לארץ ישראל ולמקומה, ובחינת עמדות האישים המרכזיים בציבוריות היהודית האמריקנית כלפי ארץ ישראל בתקופת דיונו. כללתי בו גם את ההתפתחויות סביב מינויו של הנרי מורגנטאו לשגריר ארצות הברית בבירת האימפריה העות'מאנית משום שלכניסת היהודים לזירה הפוליטית האמריקנית, בעיקר במפלגה הדמוקרטית, הייתה השפעה חשובה על הקשר עם ארץ ישראל. כל שכן שמינוי השגריר יצא לפועל בתקופה רגישה מאוד וחיונית לגורל היישוב, והייתה לו השפעה ישירה על העמדת ענייני ארץ ישראל על סדר היום של ארצות הברית והממסד היהודי באמריקה.

הפרק השני עוסק בהתרשמויותיהם ובתיאוריהם של אישים יהודים אמריקנים, חוץ מהראשון שאיננו יהודי, על אודות מסעם בארץ ישראל. החלטתי להביא מקור זה בעיקר משום שמערכת העיתון היהודי האמריקני היברו (*The American Hebrew*) חשבה שפרטי מסעו יעניינו את קהל קוראיה היהודים, וגם היות שזו הייתה התרשמות לא שכוחה של אמריקני בראשית המאה העשרים, שתיאר את התחלות ההתיישבות החדשה בארץ ישראל.

כל המידע הקשור לביקורים אלה היה שקוע עד כה בתהום הנשייה ועתה הוא נגיש לראשונה לקורא בארץ, ומאפשר לעקוב אחר התבוננותם על החיים בארץ בעשור וחצי הראשונים של המאה העשרים. מתואר בהם מצב היישוב, חי היום של, החוויות שעברו על המבקר והאורות והצללים שהצביע עליהם. בייחוד בולט אצל כולם תיאור אוכלוסייתה היהודית של ירושלים על עדותיה, תנאי מגוריה, הכותל המערבי וירושלים שמחוץ לחומות – כל אחד על פי התבוננותו והדגשיו. מעניינים מאוד גם התרשמויותיהם מנקודות ההתיישבות החדשה ומתל אביב שהחלה את צעדיה הראשונים. הנוסעים פרסמו בדרך כלל את רשמיהם ביקורם באחד משני העיתונים היהודיים בלשון האנגלית: האמריקני היברו והמכביאן (*The Macabean*). יוצאי דופן בהיקפם ובחדירתם לעומק היו

יומנו של מאגנס, ורשמיו של קראוסקופף, שאותם חלק בשורת הרצאות עם חברי קהילתו הרפורמית "כנסת ישראל" בפילדלפיה, שלוש שנים לאחר ביקורו. מאגנס תיאר בהרחבה רבה את ביקורו ואת היגיו ביומן בכתב ידו, המתפרס על פני מאות עמודים ומצוי בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים. הוא היה גם היחיד שיכול לממש חלק מתובנותיו, שעליהן כתב ביומנו, עם התמנותו לנגיד הראשון של האוניברסיטה העברית בירושלים. שני הביוגרפים שלו, בנטויטש (Bentwich) וגורן, ראו את היומן, אבל איש מהם לא השתמש במידע שאצור בו בכתבת הביוגרפיה. הדבר היחיד שבנטויטש דלה ממנו נוגע לרכישת חלקת הקרקע שקנה שטראוס בהשפעת מאגנס ליד תלפיות בעבור מוסד גבוה אקדמי, וגורן, למשל, ייחד משפט אחד בלבד לביקורו של מאגנס בשנת 1912. במחקרי השתמשתי לראשונה בחלקים נכבדים מן היומן בצורה מקיפה ומפורטת יותר, ונמצאות בו כאמור תובנות לא מעטות ששימשו לימים את מאגנס בייסוד האוניברסיטה העברית. הפרק מאיר את נקודת המבט של יהודים אמריקנים ותובנותיהם בנוגע ליהודי ארץ ישראל. כולם רואים בשלילה את דרכי התנהלות כספי החלוקה וסבורים שיש לשנותם, ואינם מרגישים בנוה, כיהודים, עקב המציאות הקשה בירושלים שממיטה בושה גם עליהם. רובם גם מעלים את התביעה שעל יהודי ארצות הברית להירתם לסייע ליהודי ארץ ישראל.

הפרק השלישי בוחן את היקף העיסוק בענייני ארץ ישראל בארצות הברית, בעיקר מעל דפי שני עיתונים מרכזיים יהודיים בלשון האנגלית, בדיוני הפדרציה הציונית וביוזמות פרטיות של אישים ציונים. בדקתי בשיטתיות את אופי הסיקור בעיתון הלא ציוני, האמריקן היברו, ובביטאון הציונות האמריקנית, המכביאן על אודות הנעשה בארץ ישראל, סוגי הפצת מידע, כתבות ודיווחים על מקומות ומוסדות בארץ ישראל. עברתי על כל תיעודי הדיונים והפעולות של גופי הפדרציה הציונית בענייני ארץ ישראל ("בצלאל", מערכת הינוך עברית עצמאית ורעיונות לייסוד אוניברסיטה), והתחקיתי על מעורבותם של אישים ציונים שפעלו ביוזמת עצמם בענייני הארץ.

בעניין פעולת ה"אחוזות" שהוקמו כדי לרכוש קרקעות בארץ ישראל נכתבו בעברית שלושה מחקרים: לאה דוכן-לנדוי, החברות הציוניות לרכישת קרקעות בארץ ישראל 1897-1914 (תש"ם); ברוך יצחק סנדלר, "ציונות האחוזות באמריקה והתגשמותה בארץ ישראל 1908-1934" (תשמ"א); יוסי כץ, "מפעל ה'אחוזות' בארץ ישראל 1908-1917" (תשמ"ב). מאחר שהנושא מוצה לא נכנסתי

כלל בעובי קורתו אלא הצגתי אותו רק מנקודת המבט של הדיונים וההחלטות של גופי הפדרציה, בעיקר בגלל עמדתם הפוסחת על שתי הסעיפים בסוגיה זו. מטרת הפרק היא אפוא לבדוק את ההיקף, האופי והתדירות של העיסוק בנושאי ארץ ישראל בעיתונות היהודית באנגלית ובפעילות הגופים הציוניים; האם אלו התמצו רק בדיונים, בוויכוחים ובהעברת המידע, או שהיו להם גם תוצאות מעשיות של יישום וביצוע? ומה הייתה דרך ראייתה של הפדרציה והתנהלותה בכל הנוגע למעורבותה בענייני ארץ ישראל?

הפרק הרביעי עוסק בצביון הסיוע האמריקני ליהודי ארץ ישראל. זו הייתה אולי השאלה החשובה ביותר מנקודת ראותו של רוב היישוב בארץ ישראל ("היישוב הישן"), שקיומו והישרדותו בארץ היו תלויים בכספי ה"חלוקה". הייתה זו תפיסה אידיאולוגית-דתית שראתה ביישוב בארץ "קהילת קודש", ולמעשה "תבעה" מיהודי הגולה לתמוך בכסף בקיום היישוב ומוסדותיו. תפיסה זו עמדה בסתירה מוחלטת להלך מחשבתם ולעולם המושגים של שכבת ההנהגה של יהודי ארצות הברית, ציונים ולא ציונים. הם שללו את עקרון החלוקה מכול וכול ויצאו חוצץ נגדה, אבל ביקורתם לא חרגה מדיבורים בלבד. רק בתום העשור הראשון של המאה העשרים קיבל הטיפול בשאלת החלוקה תפנית מעשית, משהוצפה ועדת הצדקות הלאומית של יהודי ארצות הברית בבקשות תמיכה מהארץ והיה צריך לעשות "סדר" בדברים. הוועדה ירבה על המדוכה, העמידה ועדת משנה שחיברה דוח מפורט וגיבשה החלטות מעשיות לשנות את פני הדברים. בהקשר לאותו עניין יזם סטפן וייז, בעקבות ביקורו בארץ ישראל, משלחת סקר של אנשי מקצוע בתחומי הרווחה, הרפואה ומשלוחי היד כדי לבדוק את צרכי היישוב ולגבש מדיניות מאוחדת ומוסכמת של כל יהודי ארצות הברית ואולי גם של יהודי מערב אירופה. יהודי ארצות הברית הכירו בצורך שלהם לסייע ליישוב בארץ אבל עמדו גם על זכותם לקבוע את כללי העזרה, לפקח עליה ולבקר אותה. פרק זה כולו מבוסס על פרוטוקולים של דיוני ועדת הצדקות ועל מקורות ארכיוניים ראשוניים שלא השתמשו בהם עד כה.

הפרקים בחלק השני של החיבור מתמקדים בבחינת מעורבות יהודי ארצות הברית ובפעילותם המעשית בארץ ישראל:

נושאו העיקרי של הפרק החמישי הוא התחקות על המהלכים, ההתפתחויות, העימותים וההתנהלות של אהרנסון בארצות הברית. גולת הכותרת שלהם הייתה הצלחתו בייסוד תחנת הניסיונות החקלאית בעתלית כעמותה אמריקנית. סיירוס

אדלר, מראשי הממסד היהודי האמריקני, כינה פעילות זו: "הדבר החשוב ביותר עבור ארץ ישראל זה שנים רבות".<sup>8</sup> תיאורו של אליעזר ליבנה, הביוגרף של אהרנסון, את השתלשלות העניינים לוקה בחסר משום שהוא מושתת רובו ככולו על התכתבות בין אהרן אהרנסון לבין אוטו ורבורג, וליבנה בדומה לשאר כותבי הביוגרפיות התרכזו בפעילותו המגוונת של אהרנסון – פעילות מדעית, פוליטית, מודיעינית וציונית. ליבנה לא השתמש כלל במקורות האמריקניים, אף על פי שבהיעדרם, כצד המרכזי הנוגע בדבר, מצטיירת תמונה חלקית וחד-צדדית רק על פי ראות עיניו של אהרנסון. ולא זו בלבד אלא שבביוגרפיה שכתב השתמש ליבנה רק במכתבים אחדים ששלחה סוניה סוסקין, ידידת הנפש של אהרנסון, בטרם יצא למסעו הראשון לארצות הברית, ואלו נמצאים כנראה בבית אהרנסון. אשר למכתבי אהרנסון אליה, ציין ליבנה שהיא השמידה אותם. ואולם התברר שמכתביו לסוניה הכתובים בצרפתית כן שרדו ונמסרו מידי בעלה, בסוף ימיו, לשמירה בארכיון הציוני המרכזי. חשיפת תוכנם של עשרות רבות של מכתבים, שלא היו בידי ליבנה, שכתב אהרנסון לידידתו הקרובה בשתי תקופות שהותו בארצות הברית, חשיבותם רבה מאוד משום ששיתף אותה בכל הרהוריו ולא כיחד ממנה את מחשבותיו בדבר הקורות אותו שם. יתר על כן, תוכנם של חלק מהמכתבים אף משמשים מקורות ראשוניים, שאין בלתם להשלמת התנהלותו בארצות הברית.

בפרק זה השתמשתי באופן מלא ומפורט בשני סוגי המקורות הללו, ונחשפים לעינינו תפיסותיהם השונות של אישים מרכזיים בקרב יהודי ארצות הברית, לא ציונים וציונים, באשר לציונות ולמקומה של ארץ ישראל. כן נחשפות הערכות אהרנסון על אישים יהודים אמריקנים ואחרים בצד עימותים קשים וחרויים שליוו את פעילותו ואת שיחותיו בשני ביקוריו הממושכים בארצות הברית. כן מתגלות המחלוקות שבינו לבין ראשי עמותת התחנה בנוגע לעקרונותיו הציוניים; חילופי דברים קשים בין ציונים ולא ציונים מנאמני התחנה בדבר מעמדה של ארץ ישראל; נחשפים צדדי אופיו הייחודי של אהרנסון, רוגזו, בוטותו ועקרונותיו, בד בבד עם ערגתו והתרפקותו ו"דרישתו" מסוניה לדברי חיבה. בפרק הזה כללתי גם את גלגוליה וגורלה של תחנת הניסיונות בתקופת המלחמה ולאחריה משום

שלא נכתב על כך בביוגרפיה של ליבנה, וחשבתי שלא ראוי לקטוע אותה בשל הכרונולוגיה אלא למצותה ככל שאפשרו לי המקורות הארכיוניים האמריקניים. הפרק השישי עוסק כולו, מראשית ועד אחרית, בפירות ההירטמות היהודית אמריקנית למען יהודי ארץ ישראל בתחום הבריאות הציבורית המונעת ובתחום הרווחה, ושותפים במפעל הזה שניים: הנדבן נתן שטראוס וארגון "הדסה". שטראוס נענה ליוזמת אהרנסון להעמדת אמצעים ומסגרת שתילחם במלריה, ונוסדה לשכת הבריאות בירושלים, והיא החלה למלא למעשה תפקידים של משרד בריאות. סביב הפעלת הלשכה ומינוי מנהלה התחולל עימות קשה בין שני הידדים לשעבר, אנשי זכרון יעקב: ד"ר הלל יפה ואהרנסון. ליבנה מתייחס בקצרה לריב ביניהם ואף מפנה לביוגרפיה שכתב הלל יפה, דור מעפילים. גם בעניין זה עמדו לנגד עיניי מכתבים אחדים של אהרנסון לסוניה, שלא היו לעיני ליבנה, החושפים את עמדתו והתנהלותו של אהרנסון כלפי יפה ואת מסע הלחצים שהופעל עליו. המקורות לפעילויות הראשונות של לשכת הבריאות נלקחו הן מעיתוני בן־יהודה, הן מעיתוני המכביאן, הן מחומרים שנדפסו בעיתונות באמריקה על אודות פעילות שטראוס בירושלים. כאמור היה נתן שטראוס הנדבן היהודי היחיד שלא נכתבה עליו ביוגרפיה, שלא קיים ריכוז ארכיוני של מסמכי פעילותו וכל מידע על אודות מעורבותו בענייני ארץ ישראל הוא בעל חשיבות ראשונית. כל המידע בדבר לשכת הבריאות בספרו של נסים לוי, פרקים בתולדות הרפואה בארץ ישראל, 1799–1948 (1998) אינו חדש אלא חזרה על דברי ליבנה בנושא זה.

מלבד הביוגרפיות על הנרייטה סאלד נכתבו חיבורים על פעילות "הדסה" בהדגשים שונים ולאורך תקופות שונות. בין אלה שלוש עבודות דוקטור באנגלית ושני מחקרים באנגלית: של ג'ויס אנטלר הנסיעה הביתה (1997), ושל אריקה סימונס, הדסה והמפעל הציוני (2006); שלושה חיבורים בעברית, ששניים מהם מתמקדים בפעילות "הדסה" לאורך השנים ובכלל זה במדינת ישראל: צפורה שתור־רובין ושפרה שורן, "הדסה" לבריאות העם (2003); מירה קצבורג־יונגמן, נשים ציוניות באמריקה: הדסה ותקומת ישראל (2008) – הופיע במקור בעברית וב־2012 גם באנגלית); דפנה הירש, 'באנו הנה להביא את המערב', בהנחלת היגינה ובניית תרבות בחברה היהודית בתקופת המנדט (2015). כל המחברות מתמקדות בפעילות רבת השנים של "הדסה" ומזכירות בקצרה את הגעת האחיות הראשונות לארץ ישראל ואת תחומי טיפולן, ומציינות את חזרתן לארצות הברית.



אף אחת מהן אינה מתעכבת על השנתיים הראשונות, המכוננות לתקופת דיונונו. עבודת דוקטור אחת בלבד (באנגלית), של נעמי ליכטנברג, על מייסדות "הדסה" וארץ ישראל, (1995), מביאה לקט ממכתביהן של אחיות "הדסה" בארץ ישראל, אבל רק מראשית המלחמה ועד עזיבתן באמצע 1915. שלא כמוהן, מחקרי מתרכז דווקא בשנתיים הראשונות של הפעילות המעשית בירושלים. התמקדתי בעיקר במכתבי אחיות "הדסה" למרכז בניו יורק מרגע הגעתן ועד פרוץ המלחמה. המכתבים האלה הם מקור ראשון ומעניין מאוד מנקודת התבוננות של נשים אמריקניות שנפגשו עם מציאות חדשה בארץ ישראל, מציאות שלא הייתה מוכרת להן כלל. דיווחיהן המקוריים "בזמן אמת" מגלים לעינינו את תנאי החיים והמגורים של מטופליהם. תיאוריהן מאפשרים לחוקר ללמוד על אופי פעילותן, להתחקות על עבודתן ולשרטט את תמונת המציאות הבריאותית, הסביבתית, ההיגיינית והרפואית של החלקים החלשים יותר בקרב יהודי ירושלים. מוסף להם גם תיאור ייחודי מעניין של מצב הרפואה בצפון הארץ בעקבות סיורו של ד"ר הארי פרידנוולד, שהמקור היחיד שלו נמצא בביוגרפיה שכתבה עליו אלכסנדרה לי לויין.

הפרק השביעי עוקב אחר הסוגיה הנכבדה מאוד של "מלחמת הלשונות". השאלה שעמדה על הפרק ערב ייסוד הטכניקום ובית הספר התיכון שליידו, הייתה מה תהיה לשון הלימודים של המוסדות הללו. חברת "העזרה", שבאחריותה היו מוסדות אלה, וחבר הנאמנים הבין-לאומי של הטכניקום נטו לאמץ את הלשון הגרמנית, לדבריהם בגלל היעדר יכולת של העברית החדשה להתמודד במצבה או עם הצורך במילים ובמונחים המקצועיים שיילמדו בטכניקום. העמדת הגרמנית במקום העברית קוממה את תלמידי ומורי בתי הספר העבריים בארץ. המערכה ניטשה במלוא עוזה וחריפותה, אולם ההכרעה הייתה מסורה בידי חבר נאמני הטכניקום, שהורכב מנציגים גרמנים, אמריקנים ושלושה נציגים ציונים. חבר הנאמנים הכריע לטובת הגרמנית, הנציגים הציונים התפטרו וכל הארץ געשה ורעשה. היישוב כולו השליך את יהבו על הנציגים האמריקנים, שרק הם יכלו להטות את הכף לטובת שינוי ההחלטה לטובת העברית. במשך כארבעה חודשים, מ־26 באוקטובר 1913 ועד 22 בפברואר 1914 התמקדה המערכה בארצות הברית, וזו כללה הפעלת שדולה ולחצים מצד שני הצדדים. גולת הכותרת הייתה כתבה שפורסמה בנושא זה בניו יורק טיימס (*New York Times*) וסביבה התגלעו עימותים קשים בקרב החברים האמריקנים, ובינם לבין הנאמנים הגרמנים. לבסוף נפלה ההכרעה בזכות האמריקנים לטובת העברית.

כל ההתפתחויות והאירועים, ההתכתבויות והמתחים, ומעורבותם של אישים בכירים ביהדות ארצות הברית, ציונים ושאנים ציונים, לא באו כלל לידי ביטוי עד היום בספרות המחקר המוכרת שנכתבה בארץ על מלחמת הלשונות. שלושה חיבורים בולטים הם: משה רינות, חברת העזרה ליהודי גרמניה ביצירה ובמאבק (תשל"ב), שפרק אחד בו עוסק במלחמת השפות, ומאמרו בסדרת תולדות היישוב, שמבוסס על הפרק הזה;<sup>9</sup> פרק בספרה של רחל אלבוים-דרור, החינוך העברי בארץ ישראל, א (תשמ"ו); מאמר של מרגלית שילה, "מלחמת הלשונות" כתנועה עממית" (תשנ"ה). תמונת מלחמת הלשונות, שכונתה גם מאבקו הלאומי של היישוב לטובת לשונו העברית, כפי שהשתקפה עד היום במחקר, לקתה בחסר גדול. היא עסקה בנקודת המבט של ההתפתחויות בארץ ישראל ותו לא, ולא נדרשה כלל למקורות האמריקניים ולעיתונות היהודית בלשון אנגלית שסקרה באופן רצוף את ההתרחשויות. הפרק הנוכחי בא למלא את החסר ולהציג את התמונה המלאה – השלמה של אירועי מלחמת הלשונות עד "ניצחון" העברית. ניצחון זה התבטא הן בשינוי החלטת חבר הנאמנים של הטכניקום, בזכות האמריקנים, הן בהעמדת קרן כספית למימון החינוך העברי החדש. הפרק כולו מבוסס כאמור על מקורות ראשוניים מהארכיונים האמריקניים, שלא השתמשו בהם עד כה.

הפרק השמיני החותם את הספר עוסק בתקופת מלחמת העולם הראשונה. בתקופה זו התנהלה פעילות רצופה של יהודי ארצות הברית כדי לשמור על קיומו של היישוב. מהצד הכספי, באמצעות גופי הסיוע היהודים האמריקניים שהתארגנו למסגרת משותפת, הג'וינט (JDC),<sup>10</sup> ומהצד הדיפלומטי. תקופה זו מוצתה בפרקים החמישי והשישי בספרי ממשבר לתקווה, שעניינו קורות היישוב היהודי בארץ ישראל במלחמת העולם הראשונה. בו בזמן עמדה על סדר היום של הארגונים היהודיים בארצות הברית שאלת כינוס קונגרס כללי-יהודי-אמריקני או הסתפקות ב"ועידה" מצומצמת של נציגי הגופים והארגונים המרכזים באמריקה – נושא שגם חוקרי הציונות האמריקנית נדרשו לו. ואולם בעת ובעונה אחת התקיימו

9 רינות, "החינוך בארץ ישראל", עמ' 692-709.

10 באואר, שומר אחי. הספר כולו עוסק בתולדות פעילות הג'וינט בתקופה מאוחרת יותר, בשנים 1929-1939, פרט להקדמה כללית מאוד של עמודים אחדים שסקרת את התחלת פעילותו בריכוזי היהודים בארצות השונות, כולל בארץ ישראל.

במהלך כל התקופה דיונים, התכתבויות והתייעצויות רצופות בקרב גופי יהדות ארצות הברית וביניהם, בעיקר בחוגים הציוניים, בנוגע להשפעות המלחמה על מקומה ומעמדה של ארץ ישראל בהסדרים הפוליטיים העתידיים. העמדות וההשקפות הללו לא זכו עד כה למחקר, ואיש לא עסק במקורותיהם הארכיוניים המגוונים. בחינתם וחשיפתם לעיני הקוראים משלימה את משימת התחקותנו על ההיבט האידיאולוגי והמעשי של גישת הנהגת יהודי ארצות הברית, הציונית והלא ציונית, כלפי ארץ ישראל בשלהי התקופה העות'מאנית, עד קריסתה של האימפריה. באפילוג אף נדרשתי קמעה למעמדה של יהדות ארצות הברית בעולם היהודי ולהשפעתה על המתרחש בארץ ישראל לאחר המלחמה.